

VIIPURIN SUOMALAISEN
KIRJALLISUUSSEURAN
TOIMITTEITA

20

Kuvaukset, mielikuvat, identiteetit

Viipurin kulttuurihistoriaa 1710-1840

TOIM.
PIIA EINONEN & ANTTI RÄIHÄ

Kannen kuvat:

Christian Ferdinand Christensen (1830): Monrepos; Ludvigstein ja Franz Hermann Lafermieren muistomerkki. Museovirasto, Historian kuvakokoelma: HK19490412:2.

Viiipurin valtauksen muistomitali, jonka etupuoli on T. Ivanovin suunnittelema ja takasivu F. Gassin. Mitalin halkaisija on noin 48,5 mm. Se lyötiin Moskovassa ja kaiverrettiin Augsburgissa. Takasivun tekstiin "oCCVpat aVDenteM" sisältyy ns. kronogrammi eli kätkeyty vuosiluku: isoilla kirjaimilla kirjoitetuista muodostuu vuosiluku MDCCVV eli 1710. Kansallismuseo, rahakammio: S:723. Kuva: Jani Oravisjärvi.

Viiipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 20
Kuvaukset, mielikuvat, identiteetit: Viiipurin kulttuurihistoriaa 1710–1840

Toimittaneet: Piia Einonen & Antti Rähä
Graafinen suunnittelu ja taitto: Eemeli Nieminen

ISBN 978-952-67216-6-8 (sid. 1. painos)
ISBN 978-952-67216-7-5 (PDF)
ISSN: 1236-4304 (sarja)

Julkaistu sähköisenä: 2019
Toinen korjattu painos.

Julkaisija: Viiipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, Helsinki

Viipuri venäläisin silmin (1700–1830): uusi jalokivi keisarin kruunuun¹

Viipurista, Ruotsin, Suomen ja Venäjän rajakaupungista on monisatavuotisen historiansa aikana kiistelty niin poliittisesti ja sotilaallisesti kuin ideologisesti ja representaatioiden eli kulttuuristen kuvausten alueella. Kun Karjala liitettiin osaksi Neuvostoliittoa 1944, Viipuri pyrittiin esittämään siellä ”vanhana venäläisenä kaupunkina”, jonka siteet Venäjään voitiin jäljittää aina keskiajalle ja Novgorodin tasavaltaan.² On totta, että venäläiset kävivät jo keskiajalla kauppaa Viipurissa, mutta heidän asemansa oli marginalisoitunut 1600-luvun kuluessa. Tästä seikasta huomautti arkkipiispa Afanasi Holmogorski matkallaan, jolle Pietari I hänet lähetti vuonna 1701.³ Raportissaan tsaarille hän itse asiassa esitteli kaupungin Ruotsin itäisenä etuvartiona, ei Novgorodin muinaisena omistuksena.⁴

Venäläisten käsitykset Viipurista alkoivat muuttua Pietari I:n vallattua sen 1710. Kaupunkia oli piiritetty jo neljä vuotta aiemmin, joten juhlistaakseen tätä pitkään odottamaansa voittoa tsaari lyötätti tavan mukaan hopeamitalin, jossa oli kuvattu kaupunki tykistötulen alla ja valtauksen päivämäärä.⁵ Hän myös nimesi lippulaivansa – vastavalmistuneen 50-tykkisen sota-aluksen – valtauksen mukaan ”Vyborgiksi”, kuten hän teki muidenkin voittojen jälkeen.⁶ Muistomitali ja alus merkitsivät alkupistettä symbolisemmalle valloitukselle, jonka tuloksena juurtui venäläisten osana keisarikunnan kuvauksia kehittämä mielikuva Viipurista. Artikkelissa tarkastellaan, miten tämä Pietarin perintö vaikutti 1700-luvun ja 1800-luvun alun venäläisiin kuvauksiin kaupungista ja miten se ilmeni kaupungissa ja sen ympäristössä.

Historioitsijat rajan molemmin puolin ovat käsitelleet Viipurin kulttuurista merkitystä paljonkin, mutta vain harvat ovat tutkineet venäläisten Viipurista kirjoittamien matkakuvausten ja raporttien poliittisia edellytyksiä ja seurauksia yksityiskohtaisesti. Keijo Korhonen ja Osmo Jussila olivat ensimmäisiä, jotka käyttivät aikakauslehtiä, matkakertomuksia, muistelmia ja päiväkirjoja kaunokirjallisuuden ja virallisten raporttien ohella selvittääkseen tuolloin autonomisen Suomen asemaa venäläisessä ajattelussa.⁷ Myöhemmin Marina Vituhnovskaja ja Ilja Solomeštš selittivät *Monikasvoinen Suomi* -kokoelmassa (2009) julkaistuissa artikkeleissaan, kuinka 1800-luvun alkupuoliskolla luodut kirjalliset kuvaukset muodostivat olennaisen osan siinä prosessissa, joka

johti ”Suomen kysymyksen” muotoiluun 1880-luvulla ja tarjosi argumentteja sekä suuriruhtinaskunnan etuoikeuksien puolesta että niitä vastaan.⁸ Mainitut tutkimukset eivät kuitenkaan tarkastelleet Viipurin erityisasemaa. Suomea 1700-luvun venäläisessä ajattelussa tunnetaan vieläkin vähemmän.

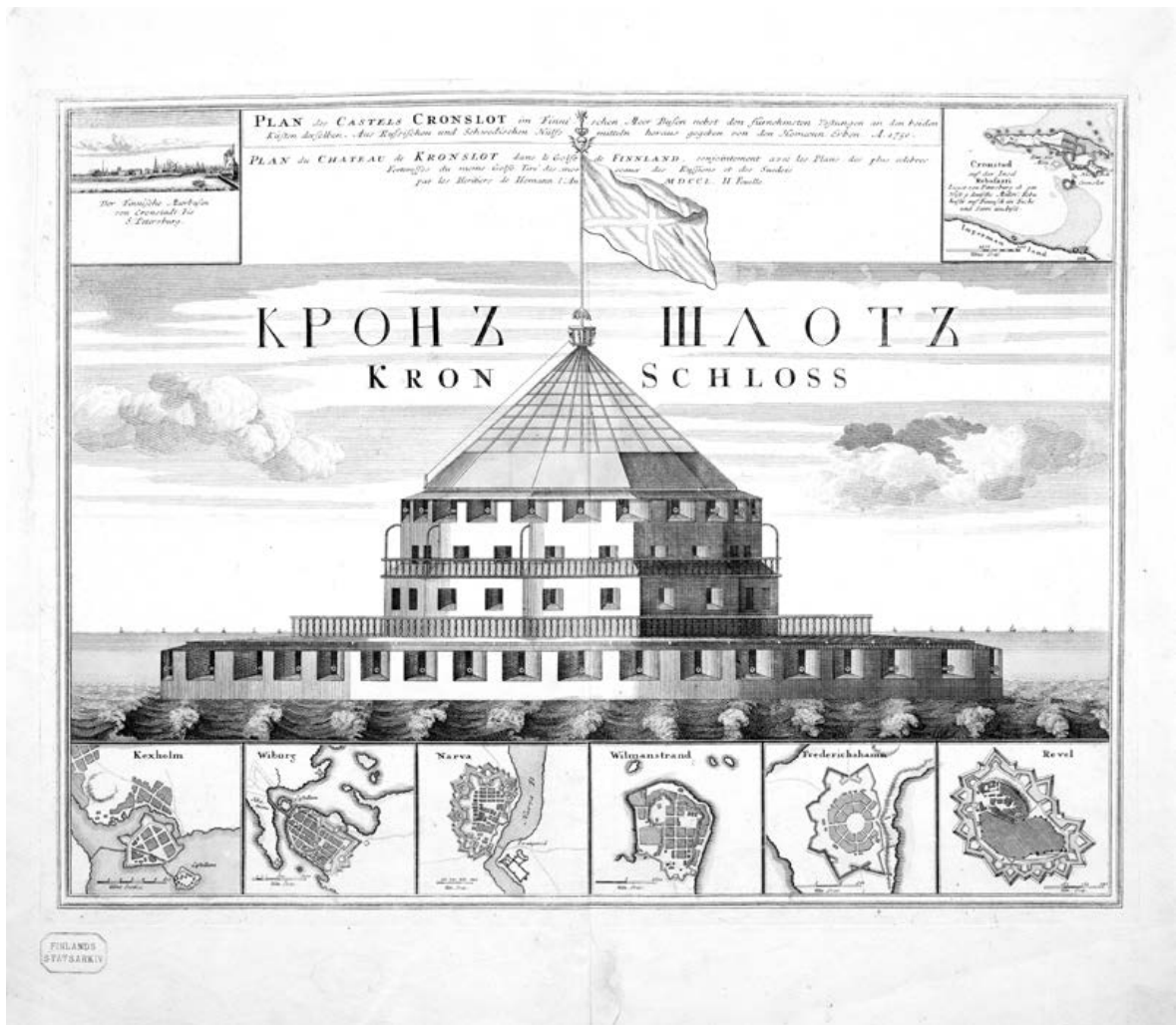
Viipurin valloitus oli ratkaiseva sotilaallinen voitto, joka nähtiin pääasiassa osana Pietari I:n ja hänen seuraajiensa saavutuksia. Viipurin integraatiota Pietarin kaupungin vaikutusalueeseen ja asemaa Vanhan Suomen pääkaupunkina korostettiin voimakkaasti. Paradoksaalisesti Viipuri esiteltiin toisaalta myös ”venäläisenä” maaseutukaupunkina, mikä ei ollut sille aina eduksi. Vanhan Suomen liittäminen suuriruhtinaskuntaan vuonna 1812 taas ei näytä vaikuttaneen venäläisiin kuvauksiin. Silti 1800-luvun alkaessa kaupungin vetovoima oli alkanut vähentyä venäläisten piirissä: innostus luonnontilaiseen maisemaan löysi paremmat kohteet Viipuria ympäröivästä maaseudusta.

VALLOITUKSEN RETORIikka

Viipurin asema Venäjän valtakunnan geopolitiikassa oli ensisijaisesti strateginen. Linnoituksen antauduttua 13. kesäkuuta 1710 Pietari I kirjoitti sota-voimiensa ylipäällikölle Boris Šeremeteville: ”Ja näin on tämän kaupungin valloituksen myötä Pietarin kaupungille saavutettu lopullinen turvallisuus.”⁹ Viipurin valtauksen perimmäinen syy oli suojella Pietari I:n ”paratiisia” ruotsalaisten hyökkäyksiltä.

Viipurin merkitys Suomenlahden itäosan hallinnalle oli ollut selvä suuren Pohjan sodan alusta saakka. Afanasi Holmogorski kirjoitti tuolloin: ”Mahtava linnoitettu ruotsalainen Viipurin kaupunki, joka on kivistä rakennettu, sijaitsee Rukodevia [Narvaa] vastapäätä, saman merensalmen rannalla. Se tarjoaa suotuisan sataman [...]”¹⁰ Viipuri turvasi Venäjän pääsyn Itämerelle siinä missä 1702 vallattu Pähkinälinna ja 1703 hävitetyt Nevanlinnan korvaava Pietari-Paavalin linnoitus, Kronšlotin ja Kronstatin, sekä Käkisalmen, Narvan (1704) ja myöhemmin Lappeenrannan ja Haminan (1743) linnoitukset.

Todisteena Viipurin sotilaallisesta merkityksestä Pietari I kiirehti antamaan käskyn korjata ja vahvistaa sitä välittömästi valtauksen jälkeen.¹¹ Kaupungin keskeinen asema korostui vielä entisestään, kun ruotsalaiset 80 vuotta myöhemmin uhkasivat Venäjän jalansijaa Suomenlahdella. Toukokuussa 1790 Alexandr Suvorovia pyydettiin tekemään perusteellinen selonteko linnoituksen puolustuslaitteista.¹² Kuukautta myöhemmin, kun maihinnousu Pietariin oli epäonnistunut, Ruotsin kuningas Kustaa III:n laivasto oli motissa Viipurinlahdella. Seuranneessa taistelussa arviolta puolet ruotsalaisesta vihollislai- vastosta onnistui heinäkuun alussa murtautumaan saarrosta. Vain viikkoa

Viipurin asema oli keskeinen venäläisten 1700-luvulla Itämeren rannalle rakentamassa linnoitusjärjestelmässä, josta 1750 tehdyssä kuparipiirroksessa näkyvät Kronstadtin, Käkisalmen, Viipurin, Narvan, Lappeenrannan, Haminan ja Tallinnan asemakaavat. Linnoitusketjun tarkoitus oli suojata keisarikunnan uutta pääkaupunkia.

myöhemmin Ruotsin laivasto aiheutti Venäjälle lähes täyden tappion Ruotsinsalmen toisessa meritaistelussa. Tästä huolimatta Viipurinlahden taistelu esitettiin Venäjällä suurena menestyksenä ja suorastaan oikeutettuna jatkona tsaari Pietarin laivaston voitokkaan komentajan alkuperäiselle sankariteolle.¹³

Tsaari Pietari oli ollut aktiivinen rakentaessaan kuvaa itsestään erinomaisena sotilasjohtajana, imperaattorina sanan alkuperäisessä merkityksessä. Viipurin vuoden 1710 valtauksen muistomitali käyttää runsaasti Rooman keisarillista kuvastoa esittäen tsaarin haarniskoituna ja seppelöitynä. Mitaliin on kaiverrettu ”*Peterus. Alexii. Fil. D. G. Russ. Imp.*” (Peter Aleksejevitš Venäjän Keisari Jumalan Armosta) ja lainaus Ovidiuksen *Muodonmuutoksista*, ”*oCCVpat aVDentem*” (hyökkää rohkeasti).¹⁴ Vuotta ennen Viipuria hän oli juhlinut Pulta-

van voittoa saapumalla triumfissa Moskovaan, jossa juhlallisuudet muistuttivat antiikin Rooman imperaattoreista.¹⁵ Yhdistämällä roomalaisiin symboleihin raamatullista kuvastoa – Pietaria verrattiin Goljatin surmanneeseen Daavidiin, tai leijonan kukistaneeseen Simsoniin – näillä yli-inhimillisillä saavutuksilla hän vahvisti ikään kuin jumalallista luontoaan. Näitä erityisesti Ruotsia vastaan käytyjen sotien aikana saavutettuja aluevalloituksia juhliittiin merkkinä Jumalan suosion ja tsaarin tahdon liitosta. Mihail Lomonosov kirjoitti 1741:

Poikkeuksellinen antaumus ja erityisesti ennenkuulumaton esimerkki tekivät mahdottomasta mahdollisen. [...] Jumalallinen Kaitselmus auttoi Pietarin hyviä suunnitelmia ja pyrkimyksiä, Hänen kätensä kautta aukenivat uudet Varangin [Itä-] meren satamat niissä kaupungeissa, jotka Hänen urhoollisuutensa avulla oli voitettu ja jotka Hänen ponnistelujensa myötä oli rakennettu.¹⁶

Samankaltainen kuvasto innoitti myöhemmin matkailija Orest Somovia, kun tämä 1829 vieraili Viipurissa: ”Täällä kaikki muistuttaa Pietari Suuresta. Tuntuu kuin Hänen Kuolematon Henkensä nousisi linnoituksen muureilta ja viitaten voimakkaalla kädellään Suomen kaukaisiin rajoihin lausuisi: ’tämä on Minun maatani, joka on voitettu Venäjälle Minun miekallani.’” Kirjoittaja jopa kuvitelti, että suuret siirtolohkareet kaupunkia ympäröivillä kukkuloilla ikään kuin esittivät piirityksen uudelleen.¹⁷

Muistot Pietari I:n loistokkaista toimista muovasivat 1800-luvun alussa venäläisten kokemuksia Viipurissa: eräässä selostuksessa vuodelta 1830 matkailija mainitsee hartaana ”matalakattoisen ja kapeaikkunaisen pyöreän huoneen”, jossa Pietari I oletettavasti asui muutamia päiviä kaupungin valloituksen jälkeen. Toinen viittaa kuuluisaan Kasakkakiveen, jolle piiritystä koskevan legendan mukaan eräs kasakka kaatui pelastaen keisarin hengen. Kasakkakiven mainitaan kuitenkin sijainneen neljä virstaa Haminan suuntaan eli nykyisessä Tienhaarassa. Edelleen useat matkailijat mainitsivat Tervaniemen kallioon kaiverretut ristin ja P-kirjaimen ”muistoina Pietari Suuren suorittamasta kaupungin valloituksesta”.¹⁸ Kyseisiä näkymiä ei pidetty merkittävinä niiden itsessään maalauksellisten ominaisuuksien vuoksi, vaan koska ne muistuttivat Pietari I:n suurenmoisesta ja myyttisestä hahmosta. Kuva Pietarista modernin valtion perustajana ja valistuneena hallitsijana, joka ”toi valon pimeyteen ja muutti olemattoman olevaiseksi”, hallitsi venäläistä mielenmaisemaa suurimman osan aikakautta.¹⁹ Tätä retoriikkaa sovellettiin Viipuriin ja se syrjäytti suurimman osan kaupungin todellista historiaa: Pietarin tekemä valloitus esitettiin kuin se tarkoittaisi kaupungin todellista perustamista, jolloin keisarin sankariryö peitti alleen vanhemmat tapahtumat ja henkilöt.²⁰

Liitoksen oikeuttavat perustelut laadittiin jälkikäteen, kun muinaisen Venäjän tutkimukseen keskittynyt historiatiede kehitettiin. Pietarin Tiedeakatemia perustettiin vuonna 1724 yhdellä Pietari I:n viimeisistä säädöksistä. Vuosisadan jälkipuoliskolla siellä alettiin kerätä ja toimittaa vanhoja itäslaavilaisia kronikoita, joita oli hajallaan eri luostareissa. Katariina II tuki erityisesti tätä työtä, jonka hän näki keinona luoda side Pietari I:n uudenaikaisen, eurooppalaistetun Venäjän ja muinaisen Kiovan, Moskovan ja Novgorodin Venäjän välille.²¹ Oletetun kirjoittajansa, Novgorodin ensimmäisen piispan mukaan nimetty *Joakimin kronikka* oli yksi tällä kaudella esitetyistä, keskiaikaisista dokumenteista, joka tunnetaan vain Vasili Tatištševin *Venäläisen historian* (1768) ensimmäisestä osasta. Se esittää, että Viipurin olisi perustanut Novgorodin *posadnik* (hallintomies ja tuomari) Gostomysl 800-luvulla, ja että tämä olisi hallinnut laajaa aluetta, johon olisi kuulunut myös Karjala. Kronikka herätti paljon keskustelua jo Katariina II:n hallituskaudella. Historioitsija Mihail Štšerbatov todisti nopeasti sen olevan kyseenalainen: se oli osin muiden tekstien kompilaatio, osin 1748 kirjoitettu sepitelmä. Nikolai Karamzin jopa arveli kronikan olevan Tatištševin keksimä ”pila”.²² Tätä kyseenalaista alkuperää ei keisarinna sen paremmin kuin hänen virallinen historioitsijansa Ivan Boltinkaan silti koskaan myöntänyt: he halusivat nähdä kronikassa sopivan todisteen Venäjän varhaisista siteistä Itämeren alueelle. Vaikka kertomukset Gostomyslin valtapiiristä Karjalassa herättivät kiistaa, ne säilyttivät asemansa vielä 1800-luvun puolelle. Toimittaessaan vuonna 1838 Afanasi Holmogorskin käsikirjoitusraporttia akateemikko Pjotr Butkov lisäsi seuraavan selventävän huomautuksen:

Venäjän sotavoimat valloittivat Viipurin 13.[/25.] kesäkuuta 1710. Muinaisina aikoina koko Karjala Narvajoelta Kymijokeen saakka oli novgorodilaisten vallan alaisuudessa ja muodosti Vodskaja Pjatinan [Vatjan viidenneksen, yhden Novgorodin tasavallan viidestä hallintoalueesta]. Karjalan lisäksi heidän hallussaan oli Viipurin kaupunki, jonka oli meren rannalle rakentanut Gostomysl [...].²³

Vaikka *Joakimin kronikka* oli todistettu osin fiktiiviseksi, se muodostui malliksi sille, miten keskiaikaisia asiakirjoja käytettiin tukemaan ajankohtaisia aluevaatimuksia Suomessa. *Novgorodin ensimmäinen kronikka* taas oli aidosti keskiaikainen, eikä siinä puhuttu mitään Gostomyslin karjalaisesta kuningaskunnasta; siinä mainittiin novgorodilaisten ja ruotsalaisten väliset sodat ja se, mikä rooli Viipurin linnoituksella oli tässä konfliktissa.²⁴ On kiinnostavaa, että tämä muinainen teksti luokitteli Viipurin ”saksalaiseksi” (*nemetški*) kaupungiksi erottaen sen siten karjalaisista (*korel*) ja ruotsalaisista (*svej*). Niin tarkkaan kuin se heijastikin kaupungin todellisen alkuperän hansakauppi-

aiden etuvartioasemana, katosi tämä yksityiskohta 1700-luvun keisarillisesta diskurssista. Virallinen historia säilytti kronikoista ennen muuta sen, että Viipuri oli kuulunut Venäjän (*Rus'*) vaikutuspiiriin jo vuosisatoja ennen kuin Pietari I sen valloitti.

VIIPURI JA VENÄJÄN KEISARILLINEN DISKURSSI

Viipurin liittäminen keisarikuntaan esitettiin luonnollisena jatkumona jo keskiajalta alkaneelle prosessille, jossa Viipurin onnistunut piiritys vuonna 1710 näyttäytyi Novgorodin Karjalan kannasta koskevien pyrkimysten täyttymyksenä.²⁵ Keisarikunnan muokkaaminen eri tavoin yhtenäisemmäksi kokonaisuudeksi oli läpi 1700-luvun jatkunut prosessi. Katariina II matkusti kesäkuussa 1783 Haminaan tapaamaan serkkuaan Kustaa III:ta ja neuvottelemaan liiton solmimisesta Osmannivaltakuntaa vastaan. Vaikka keisarinna oli käynyt jo vuonna 1772 Imatralla ihailemassa kuuluisaa koskea, tämä oli hänen ensimmäinen virallinen matkansa Suomeen. Se osui samaan ajankohtaan, jolloin keisarinna jo vuonna 1775 alkuun panema hallintoreformi astui voimaan Vanhassa Suomessa; siinä vuosina 1721 ja 1743 hankitut alueet liitettiin Pietarista nimitetyn käskynhaltijan alaisuuteen.

Keisarinna käytti vierailunsa yhteydessä hyväkseen mahdollisuutta järjestää häikäisevä osoitus vallastaan myös Viipurissa. Seremonialliset hovitapahtumat raportoiva virallinen päiväkirja kuvaili keisarinna näyttävän saapumisen Viipuriin tykinlaukausten, kirkonkellojen ja musiikin saattelemana: kuljettuaan tilaisuuteen varta vasten pystytetyn riemukaaren läpi Katariina ratsasti kaduilla, jotka oli koristeltu köynnöksin, värillisin lyhdyin, laakerein ja kukin. Sen jälkeen keisarinna vastaanotti kaupungin siviili-, sotilas- ja kirkollisen eliitin edustajilta uskollisuudenosoituksia. Kuvaus muistuttaa Katariinan muitakin matkoja pitkin valtakuntaa. Niillä oli hänen Rostoviin 1763 suuntautuneesta pyhiinvaellusmatkastaan alkaen vahva demonstratiivinen ulottuvuus. Vuoden 1787 Krimin vierailun tavoin matka Viipuriin todistaa Katariinan erityistä kykyä ”hyödyntää matkan seremonialliset mahdollisuudet osoittamalla hallitsijan huolenpitoa alamaisia kohtaan ja näiden puolestaan osoittaessa arvostusta tästä huolenpidosta”.²⁶

Vastaavat poliittiset motiivit kannattelivat monarkin hyväntahdonhankkeita. Katariina II oli suostunut Kristuksen kirkastuksen katedraalin rakentamiseen vierailullaan vuonna 1783. Luonnokset esitti Nikolai Lvov jo samassa yhteydessä. Virallisesti katedraalin rakentaminen vastasi kuvernööri Wilhelm von Engelhardtin jo vuosia aiemmin esittämäänsä huoleen kunnollisen venäläisen kirkon puuttumisesta Viipurista, mutta yhtä lailla sen rakentaminen muok-

kasi kuvaa hallitsijasta, joka hartaasti puolusti ortodoksista uskontoa aina laajentuvan imperiuminsa laitamille saakka. Ortodoksinen perinne oli juurtunut Vanhan Suomen alueelle keskiajalla Novgorodin vaikutuksesta ja seurakuntia oli perustettu Laatokan ympärille jo 1400-luvulla. Ruotsalaisten linnoituksena Viipuri oli kuitenkin pysynyt uskollisena läntiselle kristillisyydelle. Vanha katedraali muutettiin ortodoksikirkoksi jo vuonna 1722, mutta sitä täydennettiin seuraavina vuosikymmeninä. Tätä siis seurasi Katariinan osoittamalla julkisilla varoilla noussut Kristuksen kirkastuksen katedraali, jonka oli tarkoitus täydentää kaupungin liittäminen ortodoksisen kirkon piiriin.

Keisarillinen avokätisyys ulottui uskonnon piiriä laajemmalle. Vuonna 1793 tulen tuhottua lähes puolet ”jalosta” Viipurin kaupungista Katariina II myönsi 50 000 ruplaa jälleenrakennukseen, mikä ei kuitenkaan kattanut kuin muutaman kivitalon tai parin tusinan puutalon hinnan.²⁷ Siitä 37 600 ruplaa koostui kahdeksan vuoden korottomasta lainasta asukkaille.²⁸ Vuonna 1794 hyväksytyn suunnitelman mukaan kaupunki oli tarkoitus rakentaa uudelleen kivistä, ja useita katuja oli tarkoitus levenittää. Suunnitelmaa ei voitu toteuttaa kokonaan, mutta muutokset olivat silti huomattavia: kaupunkiin nousi uusia, upeita kaksikerroksisia taloja, joissa nähtiin uudenaikaisia koristeluja kuten päätykolmioita, parvekkeita ja rautaaitoja. Useimmat julkiset rakennukset korjattiin ja koristeltiin.²⁹ Kristuksen kirkastuksen katedraalin lähelle nousi uusi raatihuone ja suunniteltiin uutta kuvernöörin palatsia. Tämä moderni uusklassinen keskusta, ”järjellä ja kau-
neudella rakennettu”, oli arvattavasti venäläisten eniten arvostama osa kaupunkia.³⁰ Vuonna 1799 katedraaliaukio tai oikeammin kulmittain sen kanssa muodostunut paraatikenttä sai luterilaisesta kirkosta uuden monumentaalisen todisteen Venäjän hallitsijan avokätisyydestä ja avarakatseisuudesta. Kuusi vuotta aiemmin Katariina oli nimittäin hyväksynyt myös luterilaisen kirkon rakennussuunnitelman. Alun perin kirkko oli tarkoitus nimetä pyhän Katariinan kirkoksi anteliaan keisarinnan kunniaksi, mutta kirkon pyhittä-

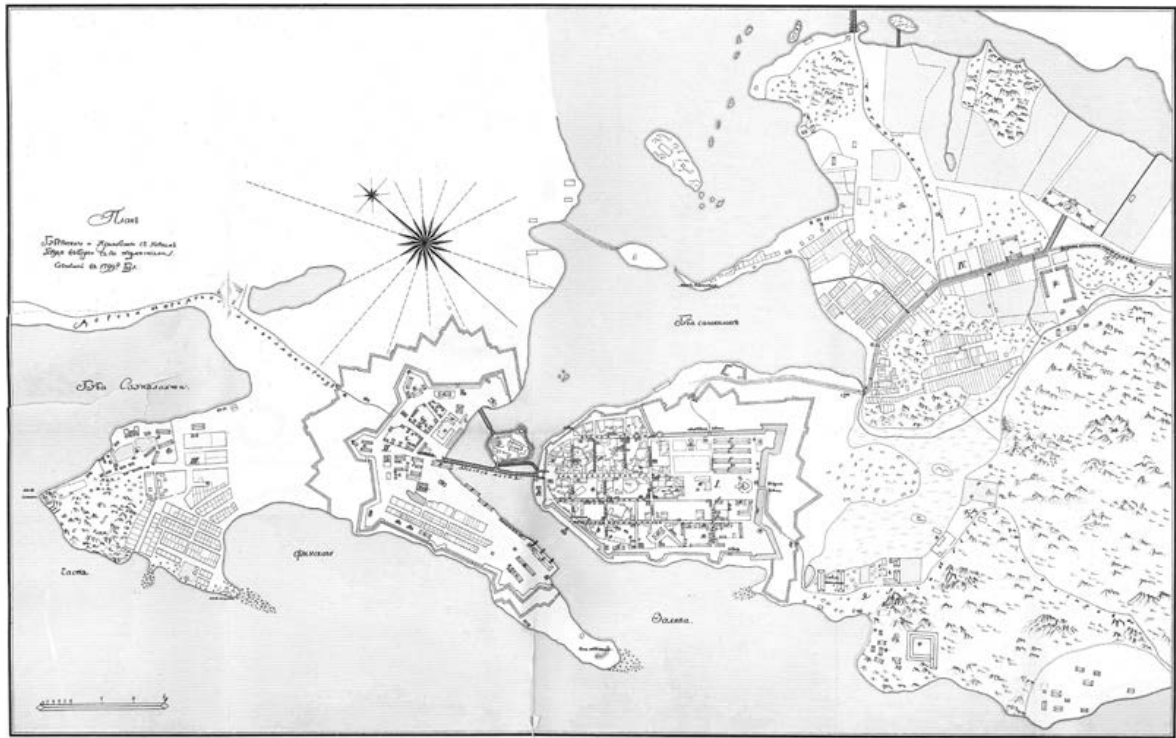
Monilahjakas Nikolaj Lvov teki etsauksen Viipurin linnasta seurattessaan Katariina II:ta tämän virallisella matkalla Suomessa kesäkuussa 1783.

minen Pietarille ja Paavalille yhdisti nerokkaasti viittaukset kruununperijä Paavali I:een ja keisarikunnan perustajaan samalla, kun se muistutti Venäjän hallitsijoiden jatkuvasta viisaudesta ja jalomielisyydestä Viipuria kohtaan.³¹

Keisarilliset vierailut ja armonosoitukset loivat kuvaa valistuneesta ja suo-
peasta hallitsijasta, joka uudisti ja toi vaurautta monikansallisen imperiuminsa jokaiseen osaan. Erityisesti Katariinan matkat tarjosivat ihanteellisen mahdollisuuden esitellä draamallisina tapahtumina hänen hallituskautensa sotilaallisia ja kulttuurisia saavutuksia. Tässä suhteessa Viipuri ei ollut yhtä merkitsevä kuin valtakunnan muut uudet osat – erityisesti sodassa Turkilta hankitut alueet Mustanmeren rannikolla – mutta kaupunki havainnollisti sitä yhdyssidettä, jota Katariina pyrki luomaan Pietarin I:een. Vuoden 1710 sotilaallisen menestyksen jälkeen Viipurista oli kuitenkin kehkeytynyt 1780-luvulle tultaessa vauras ja integroitunut kuvernementin pääkaupunki modernissa keisarikunnassa.

Tämä Venäjän virallinen diskurssi ei kuitenkaan ollut pelkkää propagandaa: Viipuri kävi ilman muuta läpi huomattavia muutoksia vuoden 1721 Uudenkaupungin rauhan jälkeen. Linnoituksia laajennettiin länteen Siikaniemeen ja monumentaalinen sarja uusia bastioneja valmistui vuoteen 1742 mennessä. Linnoituskehän nimi ”Pyhän Annan kruunu” viittasi niin sen muotoon kuin keisarinnaan. Uusia kaupunginosia perustettiin kaksi: yksi Neitsytniemeen – se oli ”graniittivuori [...], joka sijaitsi kanaalin toisella puolella [Pyhän Annan kruunun edustalla] ja näytti Sveitsiltä” – ja toinen Pietariin vievän tien varrelle.³² Neitsytniemestä tuli kaupungin alemman käsityöläistön asuma-alue, joka tarjosi kuitenkin miellyttävän ”leveiden ja suorien teiden ja kauniiden puutalojen ja niiden puutarhojen” näkymän. *Peterburgski Forštatin* (*фопумам*, saksan sanasta *Vorstadt*) nimellä tunnetulle alueelle, Pietarin esikaupunkiin, muodostui kaupallinen keskus, jonne monet venäläiset kauppiat ja alemmat virkamiehet olivat asettuneet vuoden 1738 palon jälkeen.³³ Kumpikin uusista alueista kehittyi suuresti 1700-luvun kuluessa ja ne kasvoivat lopulta varsinaista kaupunkia kookkaammiksi: vuonna 1806 Pierre de Friccius laski Neitsytniemellä ja Pietarin esikaupungissa olevan yhteensä yli 600 puutaloa hökkelit mukaan lukien, kun itse kaupungissa oli vain 200 rakennusta, kiviset ja puiset yhteenlaskettuina.³⁴ Aikalaiset kuvailivat alkuperäistä kaupunkia niin pieneksi, että se itse asiassa mahtui ”yhdelle ainoalle kalliolle”. Orest Somov jopa käytti erikoista analogiaa ja vertasi Viipuria ja sen laajoja esikaupunkeja venäläisen mytologian soturi Usynjaan ja tämän pitkiin viiksiin, jotka levisivät kuin joet maiseman poikki.³⁵

Suhteellisen sallivan lainsäädännön ansiosta kaupunki kehittyi 1700-luvulla Venäjän valtakunnan suurimmaksi sahatavaratuotannon rahoittajaksi ja viejäksi. Havupuuta vietiin Viipurista vuonna 1756 yli kolme kertaa enemmän kuin

Venäläinen Viipurin kartta vuodelta 1799 osoittaa kaupungin laajentumisen 1700-luvulla. Siinä korostuvat etenkin Pyhän Annan kruunun linnoitukset ja uudet alueet Neitsytniemessä ja Pietariin johtavan tien varrella.

Pietarista.³⁶ Teoksessaan *Selonteko Venäjän keisarikunnasta* (1792) Pleštšejev vahvasti edellä kuvatun Viipurin taloudellisen merkityksen: ”kuusta ja mäntyä kasvaa täällä [Suomessa] yllin kyllin; Viipurissa harjoitetaan huomattavaa puutavarakauppaa, pääasiassa myydään kuitenkin mäntylankkuja ja tervaa”.³⁷ Huolimatta Pietarin kasvaneesta merkityksestä Baltian kaupankäynnissä ja kilpailusta venäläisten vuonna 1743 haltuunsa ottaman Haminan kanssa, Viipuri säilytti asemansa tärkeänä kaupallisena keskuksena. Vaikka 1790-luvulla säädettiin sahaus- ja vientikieltoja, kaupunki näyttäytyi 1800-luvun alussa vireänä ja tarjosi laajan valikoiman tuontitavaroita. Vuonna 1835 matkailijalle kerrottiin, että Viipurin satamassa kävi jopa 60 ulkomaista alusta joka vuosi.³⁸ Valikoimat olivat jo 1829 vertailukelpoisia keisarikunnan pääkaupungin tarjonnan kanssa:

[...] sarssia ja tupakkaa, silkkiä ja Parman juustoa, hattuja ja sinappia, hansikkaita ja säilykkeitä, lasten leluja ja silliä Hollannista, teetä ja marokiinia, mausteita ja nahkatuotteita Kazanista, kaikkia näitä saattoi olla vieri vieressä yhdessä ainoassa kaupassa; [...] kaikki nämä kaukaisten maiden tuontitavarat olivat hauskaasti sekaisin, kuten lukemattomissa muissa kaupoissa Venäjällä, etenkin Pietarissa.³⁹

Jo Ruotsin aikana Viipuri oli ollut Moskovan valtakunnan ja lännen välisen ulkomaankaupan tärkeä keskus. Silti venäläiset kuvaukset sivuuttivat Viipurin ruotsalaisen menneisyyden yhtä lailla kuin ne jättivät huomiotta suuren osan Pietari I:stä edeltävää Venäjän historiaa.⁴⁰ Samalla tavoin kuin Pietaria ylistettiin siitä, että hän oli tuonut vanhan ja primitiivisen Moskovan valtakunnan ”järjen aikakaudelle”, ajateltiin, että hän ja hänen seuraajansa olivat tuoneet elämän ja järjestyksen Viipurin karuun ja kaoottiseen maisemaan. Vuoden 1760 paikkeilla kirjoittamassaan kirjeessä Andrei Bolotov (1738–1833) esitti Siikaniemen uusien linnoitusten rakentamisen poikkeuksellisena inhimillisen tahdon ja insinööritaidon osoituksena ja ankarana taisteluna luonnonvoimia vastaan: ”koko maanpinta, jolle tämä osa kaupunkia oli rakennettu, koostui yhdestä yhtenäisestä karusta kalliosta, ja koska linnoituksen eteen oli mahdotonta kaivaa taisteluhautoja, tämä jylhä kivikko piti kairata ja hävittää ruudilla”.⁴¹ Sama silmiinpistävä kontrasti uuden ja vanhan, sivistyksen ja barbarian välillä näkyi kuvauksissa Pietarin esikaupungista ja sen luonnonvaraisesta ympäristöstä: pitkin karua maisemaa sirotellut kivenlohkareet muodostivat ”autioituneita kuningaskuntia” ja ”hylättyjä kaupunkeja”.⁴² Sama diskurssi, jonka tarkoitus oli tuottaa kuva valistuneesta Venäjästä, kehittyi myöhemmin suhteessa muuhun Suomeen ja erityisesti Helsinkiin ja Saimaan kanavaan. Molemmista tehtiin loisteliaita näyteikkunoita keisarikunnan kyvystä edistää sivilisaatiota.⁴³

Venäläisille säätyläisille Viipuri ei ollut paljon muuta kuin pittoreski teaterilavastus, joka ruotsalaisten paon jälkeen 1710 oli ”jäänyt tyhjäksi”. Tsaarin hallinnon alaisuudessa vanhaa linnoituskaupunkia oli laajennettu ja rakennettu uudelleen. Kuvaukset korostivat, miten monarkin ja hänen edustajiensa ”varmoissa ja suopeissa” käsissä siitä oli kehittynyt vilkas satama ja alueen hallinnollinen keskus. Muistelija Filipp Vigel vieraili Viipurissa vuonna 1811 ja kirjoitti yhtä yksipuolisesti. Hänen mukaansa venäläiset olivat tulleet ja korvanneet aiemmat porvarit ja kauppiaat, joten ”kaduilla tapasi vain venäläisiä ja kuuli vain venäjän kieltä”.⁴⁴ Ruotsalainen vaikutus rajautui keskiaikaisen linnan jäänteisiin, ja suomalaisia taas pidettiin ”heikkoina”, yksinkertaisina ja rauhanomaisina ihmisinä, jotka tarvitsivat korkeamman sivilisaation johdatusta.⁴⁵ Tällainen näkemys ei ollut vain yhden innokkaan kirjoittajan liioittelua, vaan osa keisarikuntaa koskevaa diskurssia, joka kehitettiin Suomea ja laajemminkin valtakunnan rajamaita varten oikeuttamaan alueellinen laajentuminen. Pietarin ja hänen seuraajiensa saavutusten korostaminen ja vastakkainasettelu valloituksen aikaiseen Viipurin kuvaan hylättyinä alueena, jossa eli vain ”luonnonlapsia”, edisti myyttiä Venäjästä modernina, eurooppalaisten kaltaisena valtakuntana.

MAASEUTUKAUPUNKI JA PORTTI EKSOOTTISEEN SUOMEEN

Pietarin ja Katariinan uudistukset olivat nostaneet Viipurin *gorodin* asemaan. Tämä ei merkinnyt ainoastaan, että Viipurista tuli Vanhan Suomen kuvernöörin asemapaikka (*gubernski gorod*), vaan myös, että se pyrittiin esittämään koko kuvernementin modernisaation ja taloudellisen kehityksen edistäjänä. Silti matkaaja Stepan Usov näyttää vuonna 1827 epäröineen käyttää sanaa “*gorod*” kuvaamaan Viipuria: kaupungin koko oli mitätön (asukkaita oli tuohon aikaan noin 3000), joten hän suostui tähän nimitykseen vasta havaittuaan kaupungin uusklassiset rakennukset ja kivitalot. Kivi oli 1800-luvun Venäjällä synonyymi vauraudelle, arvovallalle (vain keisarilla, kirkolla ja ylhäisaatelilla oli siihen varaa) ja kestävyydelle (vastakohtana puulle, joka oli alttiimpi ajan ja tulipalojen tuhoille). Kivi oli myös merkki uudenaikaisuudesta, sillä Pietari I oli tuonut sen yleiseen käyttöön läntisen Euroopan mallin mukaan. Analyysissään venäläisestä kaupungista ja sen merkityksistä Wladimir Berelowitch selitti, että kaupunkilaisuus määriteltiin 1700-luvun Venäjällä suhteessa sivilisaation käsitteeseen ja läntisiin malleihin. Kaupunki, josta puuttuivat hollantilaisten, saksalaisten tai ranskalaisten kaupunkien keskeiset piirteet – kivitalot, uusklassinen leima ja modernit ruhtinaan valtaa kuvastavat virastorakennukset – alennettiin kategoriaan *gorodiško*, joka on väheksyvä diminutiivi sanasta *gorod*.⁴⁶ Tämän määritelmän mukaan vain harvat venäläiset maaseutukaupungit ylsivät 1700-luvulla ja 1800-luvun alussa varsinaisten kaupunkien luokkaan. Useimmat oli rakennettu puusta, ja ne olivat kasvaneet ilman kunnollista suunnittelua; ne näyttäytyivät yhtä mitättöminä kuin Venäjän Pietari I:tä edeltänyt menneisyys.

Viipurin muodostivat yhtäältä vastikään rakennettu uusi keskusta (Valli) ja uudet esikaupungit, toisaalta linnoituksen vanha osa keskiaikaisine ”kapeine ja hylättyine katuineen”, joten se sijoittui näiden kahden mielikuvan välille. Tallinnan (*Revel*) tavoin Viipurilla oli maine karkeana kaupunkina, jossa oli vain joitakin pintapuolisia moderneja elementtejä ”eikä itsessään mitään merkittävää”.⁴⁷ Venäläiset matkailijat eivät itse asiassa viettäneet juurikaan aikaa Viipurissa ja kaupunki esiintyi teksteissä lähinnä pysähdyspaikkana matkalla kohti Imatran kuuluisaa koskea, joka sijaitsi noin kuudenkymmenen virstan päässä pohjoisessa.

Helsingistä oli tullut Aleksanteri I:n päätöksellä Suomen suuriruhtinaskunnan pääkaupunki, jonka uusi kaupunkikeskusta oli kunnioitusta herättävä osoitus keisarikunnan hienostuneisuudesta ja herruudesta. Helsingin ja Pietarin välillä nähtiin rinnakkaisuus: kumpikin oli noussut keisarin käskyllä ja muuttunut ”puutalojen röykkiöstä” ”palatsien kaupungiksi”.⁴⁸ Siinä missä keisarillinen kaupunkikulttuuri oli muovannut Helsingin, sen vaikutus jäi Viipurissa vähäiseksi.

Huolimatta 1700-luvulla tehdyistä merkittävistä parannuksista, ja vaikka Viipurissa oli hallinnollisia virastoja, tärkeä varuskunta ja uusia arkkitehtonisia monumentteja, sillä oli kovin vähän yhteistä niiden eurooppalaisten ”sivilisaation keskusten” kanssa, joita Katariina II oli kaavaillut.⁴⁹ Kuten useimmissa venäläisissä maaseutukaupungeissa, Viipurissakin päänähtävyydet herättivät valistuneessa matkailijassa ainoastaan ylenkatsetta. Vaikka vanhan katedraalin torni oli korjattu, koristeltu ja siihen oli lahjoitettu kellot 1796 – kiitos Katariinan avokätisyyden – siinä ei ollut Vladimir Mihailovin mukaan mitään erityistä: se oli pelkkä kello, jonka arkinen tehtävä oli ilmoittaa kaupungin asukkaille aika.⁵⁰

Viipurin rikas historia satamana ja erityisesti sen monikansallinen luonne jäivät kuvauksissa yleensä mainitsematta. Nämä suomalaisen historiankirjoituksen korostamat piirteet, joita yleensä pidetään kaupungille erityisinä, eivät paradoksaalista kyllä olleet juurikaan kiinnostavia venäläisille. He eivät kiinnittäneet huomiota Katariina II:n perustamiin saksankielisiin kouluihin ja kommentoivat vain satunnaisesti saksalaisen kulttuurin ilmentymiä verraten viipurilaisia *krendeleitä* Pietarissa myytäviin tai mainiten saksan kielen käytön tietyissä majataloissa ja julkisilla paikoilla. Ainoastaan Andrei Bolotov totesi, että hänen isänsä oli komentanut hänet Viipuri-käynnin aikana paikallisen pitämille oppitunneille saksan taitojen kohentamiseksi.⁵¹ Koska venäläiset säätyläiset itse tulivat elämänpiiristä, jossa saksankieliset ulkomaalaiset olivat toimineet huomattavissa asemissa armeijassa ja virkakoneistossa aina Pietari I:n kaudesta lähtien,⁵² he eivät pitäneet näiden läsnäoloa Viipurissa merkitsevänä tai edes epätavallisena seikkana. Siinä suhteessa Viipuri ei poikennut keisarikunnan muista Itämeren rannikolla sijainneista kaupungeista, mukaan lukien valtakunnan pääkaupunki Pietarista. Sitä paitsi ennen kuin Suomi liitettiin kokonaisuudessaan Venäjään vuonna 1809, venäläiset eivät uskaltaneet juurikaan Haminaa pidemmälle länteen. Viipuri oli heidän ensisijainen urbaani kokemuksensa Suomessa ennen kuvernementin ja suuri-ruhtinaskunnan yhdistymistä vuonna 1812. Se tosiseikka, että baltiansaksalaisten eliittien vaikutus Vanhassa Suomessa oli lisääntynyt merkittävästi Venäjän valloituksen jälkeen – heillä oli hallussaan keskeiset virastot ja he hallitsivat kulttuurielämää⁵³ – ei näyttäytynyt tarkkailijoille kovinkaan merkityksellisenä. Vigelille, joka oli viettänyt jonkin aikaa Savonlinnan saksankielisissä piireissä ennen matkustamistaan Viipuriin, seikka tuntui päinvastoin vahvistavan hänen näkemystään, että koko maakunta oli pohjimmiltaan Pietarin metropolin laajennettua esikaupunkia.⁵⁴

Venäläisille Viipurin pääasiallinen viehätys piili lopulta sen maalauksellisessa sijainnissa. Somov kuvaili kaupungin ”erikoista ulkonäköä” salmen ylittävältä sillalta katsottuna:

Monrepos'n maatilan maisemoidut puistot Viipurissa olivat venäläisten kävijöiden suosiossa. Heille ne edustivat esimerkillistä synteesiä suomalaisesta erämaaluonnosta ja valistuksen ihanteista.

Kallioineen ja jyrkkine katuineen, pienellä kalliosaarella sijaitsevine linnoituksineen ja sen keskellä olevine torneineen, jonka valleja tyyni meri huuhtoo, esikaupunkeineen, metsäisine maaseutuineen ja vastapäisille rannoille siroteltuine kivenlohkareineen, se näyttää suuren ja komplisoidun mielen luomalta näyttämökuvalta.⁵⁵

Viipuria ympäröivien kukkuloiden ja lahtien muodostamat labyrintit nousivat 1820-luvulta alkaen matkailijoiden kuvauksissa etusijalle. Romantiikan aikana mietiskely ja tunnelmointi (kontemplaatio) luonnon äärellä syrjäytti aiemman tavan vierailla vain asiaankuuluvilla monumenteilla ja muinaismuistokohteissa. Venäläisten matkailijoiden pääkohde Vanhan Suomen alueella ei ollutkaan enää Viipuri, vaan suosiota saivat Imatran kosken kaltaiset luonnonihmeet. Jo heinäkuussa 1788 Venäjän ja Ruotsin välisen sodan aikana suuriruhtinas Paavali oli vierailut äitinsä jalanjäljissä Imatralla.⁵⁶ Siitä ja laajemminkin Vanhan Suomen jylhistä luontokohteista oli tullut 1700-luvun puoliväliin mennessä kuvernementin päänähtävyyksiä. Laatokan höyrylaivareitin avaaminen vahvisti tämän luontosuuntauksen lopullisesti. Aleksander Albenki, joka vietti vuonna 1836 kaupungissa kaksi päivää, selitti pitävänsä Pietarin puolen esikaupunkia ympäröivistä ”yksinäisistä rannoista ja vuorista” enemmän kuin vierailustaan vanhaan linnaan ja varustuksille.⁵⁷ Vierailunsa loppuosan Albenki varasi

Monrepos’lle, Ludwig von Nicolayn perustamalle kuuluisalle maisemapuistolle, tilalla, jonka hallintaoikeuden Nicolay oli saanut vuonna 1788.

Valtaosa 1800-luvun alun Viipurista kirjoitetuista selostuksista keskittyi Albenskin tavoin Monrepos’hon. Arkkitehdit Giuseppe Antonio Martinelli ja Pietro Gonzaga, jotka olivat työskennelleet myös Pavlovskissa, olivat uudistaneet Monrepos’n vuosisadan vaihteessa. Puisto koostui huolellisesti suunnitellusta kivien, luolien, metsien, lehtojen ja niittyjen sommitelmista. Puisto oli koristeltu uusklassisilla ornameenteilla ja sentimentaalisilla muistomerkeillä suvun jäsenten ja Nicolayn suojelijoiden kunniaksi, ja sen oli tarkoitus herättää visuaalista ja emotionaalista mielihyvää.⁵⁸ Puistoa ei kuitenkaan avattu vierailijoille ennen vuotta 1820, jolloin tila siirtyi Ludwig von Nicolayn pojan, Paulin, haltuun, eikä Filipp Vigel maininnut puistoa matkakertomuksessaan vuodelta 1811.

Monrepos’sta tuli vasta 1830-luvulla ohittamaton kohde Suomessa matkaileville venäläisille. Aleksandr Gren julkaisi 1837 täydennyksenä Viipuria käsittelevään artikkeliinsa kokonaisen kirjoituksen Monrepos’sta *Detskaja Biblioteka* (Lasten kirjasto) -aikakauslehdessä. Niin Orest Somov kuin Anna Kern (Vinogradskaja), Pušknin kuuluisa rakastajatar, omistivat puistolle useita sivuja Imatran-matkojensa kuvauksissa 1829.⁵⁹ Huomio kertoi maisemapuistojen suosiota Venäjällä, erityisesti Pietarin lähellä sijaitsevien keisarillisten Tsarskoje Selon, Pavlovskin ja Gatšinan linnojen ympärillä. Monrepos’ssa yhdistyivät kaikki Suomen luonnon keskeiset elementit – kallionlohkareet, koivujen valkoiset ja vihreät varjot, vesi, punertavat männyt ja jyrkänteet – maisemakokonaisuudeksi, joka noudatteli aikakauden maalauksellisia ihanteita. Se edusti näin ollen ihanteellista siirtymää ihmisen muovaaman luonnon ja erämaan, sivistyksen hienostuneisuuden ja Suomen alkuperäisen maiseman välille.

VIIPURI - HIMMEÄ JALOKIVI KEISARIN KRUUNUSSA

Kirjoittajat sijoittivat pitkin 1700-lukua Viipuriin vielä runsaasti Venäjän keisarikunnan symboleita. Keisarillinen valta tuli kouriintuntuvasti esiin uusissa varustuksissa ja muistomerkeissä, vanhan kaupungin korjauksissa ja myös kaupungin huomattavassa varuskunnassa. Edelleen se näkyi hallinto- ja sotilasvirkamiesten sekä muutamien varakkaiden kauppiaiden muodostamassa yläluokassa. Viipurin valloitus ja integroiminen olivat tärkeitä lukuja keisarillisen mytologian rakennustyössä. Kaupunkia juhlittiin Pietari I:n huomattavana sotilaallisena saavutuksena, joka turvasi Pultavassa 1709 saadun voiton ja toteutti oletetut, ikivanhat venäläiset ambitiot Itämerellä.

Viipuria käsittelevissä matkakuvauksissa painottui se, kuinka kaupunki oli kohentunut Venäjän vallan alaisuudessa. Kaupungin esitettiin kehittyneen pie-

nestä keskiaikaisesta linnakkeesta laajaksi ja komeasti linnoitetuksi satamaksi, mikä oli seurausta tsaarin suopeasta ja viisaasta hallinnosta. Venäjän ideali-sointi alati laajenevana ja sivistystä luovana imperiumina vaikutti ilman muuta tapaan, jolla venäläiset Viipuria katsoivat. Kuvauksia hallitsi aina 1830-luvun loppuun saakka Pietari I:n muisto.

Viipuria ei kuitenkaan kuvailtu erityisen suomalaiseksi tai edes erityisen merkittäväksi, vaan ennemminkin suhteellisen tavanomaiseksi keisarikunnan kaupungiksi. Tässä venäläinen katsantokanta erosi täysin suomalaisen historiantutkimuksen perinteisestä tavasta esittää Viipuri uniikkina, monikansallisena satamakaupunkina.⁶⁰ Huolimatta yhdistämisestä autonomiseen suuriruhtinaskuntaan 1812 Viipuri esiintyi venäläisissä teksteissä edelleen “Vanhan Suomen” pääkaupunkina. Se viittasi aiempaan keisarilliseen provinssiin ja alueeseen, jonka uskottiin, toisin kuin läntisen Suomen, olevan kulttuurisesti assimiloitunut Venäjään.⁶¹

Kiinnostavaa kyllä, jos 1800-luvun alun havainnoijat olisivat huomanneet tsaari Pietarin ja tämän seuraajien uudistusten keskeneräisyyden Vanhan Suomen alueella ja muualla keisarikunnassa, he olisivat voineet päätyä epäilemään koko keisarillista hanketta. Viipurissa, kuten Venäjän muissa provinssikaupungeissa, modernisaatio oli jäänyt suurimmalta osaltaan symboliseksi: vanhat sosiaaliset rakenteet jäivät vallitseviksi huolimatta uusklassisista fasadeista ja uudesta, 1700-luvun kuluessa luodusta hallinnosta.⁶² Päinvastoin kuin vasta-perustetut valistuneet pääkaupungit Pietari ja erityisesti Helsinki, Viipuri heijastikin epätäydellistä kuvaa keisarikunnasta samaan aikaan kun siltä puuttui maaseudun eksoottinen ja pastoraalinen viehätysvoima.

Viipuri oli alennettu 1830-luvun lopun venäläisissä kuvauksissa pelkäksi portiksi Suomen eksoottiseen ja romanttiseen luontoon. Sen monumentit ja rikas historia eivät enää kiinnostaneet venäläisiä kävijöitä, joiden huomio keskittyi Monrepos’n puistoon ja kaupungin idylliseen ympäristöön. Tämä oli kuitenkin melko myöhäinen kehitysvaihe. Se saattaa kuitenkin osaltaan selittää Viipuria käsittelevien, venäläisten ensikäden kuvausten vähäisyyttä 1700-luvulla ja 1800-luvun alussa: kaupunki sijaitsi niin maantieteellisesti kuin kirjallisissa kuvauksissa sivilisaation ja luonnon rajalla. Se ei ollut varsinaisesti pääkaupunki Pietarin esikaupunkia, muttei myöskään sellainen maaseudun idyllinen turvasatama, jota Rousseau näkyjen innoittamat vierailijat odottivat.

Viitteet

- 1 Artikkelin on englanninkielisestä käsi-kirjoituksesta suomentanut Heta Reitala.
- 2 Kuujo 1982, 137-140. Suomalaisesta näkökulmasta, ks. Katajala 2012, 87-118.
- 3 Kotilaine 2005, 432.
- 4 Tiedemies P. G. Butkov julkaisi käsikirjoituksen 1838 aikakauslehdessä *Žurnal ministerstva vnutrennih del* (1838: 29, 286-287). Ks. Šaskolski 1958, 457.
- 5 Knapas 1993, 14-15.
- 6 Sozaev & Tredea 2010, 133.
- 7 Korhonen 1967, 13; Jussila 1969.
- 8 Vituhnovskaja 2009, 90-144; Solomeštš 2009, 184-194.
- 9 *Pisma i bumagi Petra Velikogo* 1710 (1956), 191-193.
- 10 Holmogorski 1838, 286.
- 11 *Pisma i bumagi Petra Velikogo* 1710 (1956), 206.
- 12 Novoselova 2012, 16-17.
- 13 Makarov 1836, 217. Viipurin meritaistelun on ikuistanut maalauksessaan vuonna 1846 Ivan K. Aivazovski (1817-1900). Aivazovski oli Venäjän laivaston maalari, aikansa merkittävimpiä ja maineikkaimpia taiteilijoita. Se, että hänelle annettiin (tai hän valitsi) aiheeksi Viipurin taistelun, osoittaa tapahtuman yhdeksi niistä monista, joita keisarikunnan historia-kuvassa haluttiin korostaa.
- 14 Spasski & Štšukina 1974. Säkeet VIII, 399, jotka Alpo Röntyn (1997) suomennoksessa kuuluvat ”hurjana syöksyen”. Kuva mitalista tämän teoksen kannessa.
- 15 Wortman 2006, 25-26.
- 16 Lomonosov 1741 (1966), 42.
- 17 Somov 1829, 112.
- 18 Gagarin 1809, 8; Usov 1827, 57; Somov 1829, 112; ”Poezdka na Imatru”, *Russki Zritel’* 21-22 (1830), 62; Mihailov 1835, 52-53; Albenski 1836, 116, 177.
- 19 Riasanovsky 1985, 45.
- 20 Kirjoituksissa esimerkiksi liitettiin tsaari Knut Posseen ja siihen, miten tämä oli puolustanut Viipuria sankarillisesti venäläisiä vastaan 1495. Ks. Knapas 1993, 13-15.
- 21 Mazon 1944, 462; Plagne 2010, 430-431.
- 22 Gorlin 1939, 41. *Joakimin kronikan* tarkka alkuperä ja erityisesti Tatištševin osuus sen kirjoittamisessa herättää keskustelua edelleen.
- 23 Holmogorski 1838, 287. Saman kauden muut selonteot antoivat ansion Viipurin perustamisesta oikeutetusti ruotsalaisille. Ks. esim. Makarov 1836, 217.
- 24 *Novgorodskaa pervaâ letopis* 1950, 339, 348-349, 362-363, 403-405.
- 25 Somov 1829, 111; ”Poezdka na Imatru”, *Russki Zritel’* 21-22 (1830), 53.
- 26 Wortman, 2006, 58. Katariinan seuraajat tulivat käyttämään kuvastoa, joka muistutti Pietari I:n riemuvoitoista. Nikolai I:n vieraillessa Viipurissa matkallaan Helsinkiin kesällä 1830 seremoniat olivat olennaisesti samankaltaisia kuin Katariinan vuoden 1783 matkalla (*Severnaâ Pčela*, 1830:93).
- 27 Ruuth & Kuujo 1975, 105.
- 28 Ruuth & Kuujo 1975, 84. *Političeski Žurnal* 1793:8 mainitsi 200 000 ruplan lainan Viipurin ja Arkangelin jälleenrakennukseen. Myös Arkangelia oli kohdannut tuhoisa tulipalo samaan aikaan.
- 29 Ruuth & Kuujo 1975, 82-85, 98-99; Kauppi & Miltšik 1993, 67, 80.
- 30 Usov 1827, 57; Gren 1837, 688.
- 31 Gren 1836, 249. Ks. Ruuth & Kuujo 1975, 98-99.
- 32 Usov 1827, 57.
- 33 Makarov 1836, 218. Kauppi & Miltšik 1993, 69.
- 34 Friccius, 1807, 51-52.
- 35 Somov 1829, 111.
- 36 Åström 1978, 45, 53-54; Karonen 2013, 246-248, 258-264.
- 37 Pleštšeev 1792, 103.
- 38 Mihailov 1835, 52.
- 39 Somov 1829, 112; Makarov 1836, 218-220.
- 40 Riasanovsky 1985, 54-55.
- 41 Bolotov 1871, I, 118. Bolotovin isä palveli everstinä Arkangelin kaupungin rykmentissä. Hänet haudattiin Viipurin tuomiokirkkoon 1750. Bolotov vieraili isänsä luona muutama viikko ennen tämän kuolemaa.

- 42 Somov 1829, 111.
- 43 Minard-Törmänen 2016, 293–301, 308–313.
- 44 Vigel 1892, 166. Ks. tässä teoksessa Einonen, 62–88.
- 45 Mihailov 1835, 50; Vigel 1892, 166.
- 46 Berelowitch 2007, 63–67.
- 47 Mihailov 1835, 49; Makarov 1836, 218.
- 48 Brittiläinen kapteeni Charles Colville Frankland Helsingistä vuonna 1832, siteerattu teoksessa Lurcock 2010, 182.
- 49 Brower 1990, 9.
- 50 Mihailov 1835, 51.
- 51 Bolotov 1871, I, 113.
- 52 Kappeler 2001, 132.
- 53 Ruuth & Kuujo 1975, 66; Klinge 1993, 33–47; Schweitzer 2013, 17–25.
- 54 Vigel 1892, 166.
- 55 Somov 1829, 111.
- 56 Suuriruhtinas Paavali kirjeessä äidilleen Katariina II:lle, päivätty 19. heinäkuuta 1788. *Sbornik* 1875, 144–145.
- 57 Albenski 1836, 116.
- 58 Knapas 2003; Dodero 2007, 335–336.
- 59 Puškinin kuuluisa rakastajatar Anna Kern (Vinogradskaa) matkusti Imatralle 1829 Somovin, Delvigin ja Glinkan kanssa. Somov 1830, 36; Kern 1864, 689–690.
- 60 Tandefelt 2002; Wolff, 2014, 350–354.
- 61 Minard-Törmänen, 2016, 189–197.
- 62 Ruuth & Kuujo 1975, 63–66.

Lähdeluettelo

Painetut lähteet

- Albenski, Aleksandr B. (1836)**, “Nečto iz poezdki v Finlândiû v 1835-m godu”. *Syn Otečestva* (1836), nro 177, II, 114–128.
- Bolotov, Andrei T. (1871)**, *Zapiski. 1738–1794, vol. I*. St. Petersburg.
- Friccius, Pierre de (1807)**, *Description chorographique de la Finlande russe*. St. Petersburg.
- Gagarin, Pavel G. (1809)**, *Les treize journées ou la Finlande*. St. Petersburg.
- Gren, Aleksandr N. (1836)**, “Vyborg”. *Detskaâ Biblioteka* (1836), nro 3, 246–252.
- Gren, Aleksandr N. (1837a)**, “Mon Repos, dača Barona Nikolaâ bliz Vyborga”. *Detskaâ Biblioteka* (1837) 2, 86–92.
- Gren, Aleksandr N. (1837b)**, “Pisma iz Finlândii”, *Sankt-Peterburgskie vedomosti* (1837), nro 152, 687–688; nro 158, 713–714; nro 185, 832–834; nro 206, 931–932.
- Holmogorski, Afanasi (1838)**, Opisanie treh putei iz Rossii v Šveciû, sostavlennoe v 1701 godu, *Žurnal ministerstva vnutrennih del*, 29, ed. P. G. Butkov, 260–295.
- Lomonosov, Mihail V. (1741)**, Panegyric to the Sovereign Emperor, Peter the Great, transl. Ronald Hingley. *Russian Intellectual History. An Anthology*, ed. M. Raeff. New York: Harcourt, Brace & World, 1966.
- Makarov, Mihail N. (1836)**, “Posešenie časti Staroj Finlândii”. *Syn Otečestva* (1836), nro 180, 209–225; 257–271.
- Mihailov, VI[adimir] (1835)**. “Imatra”. *Biblioteka dlâ Čtenija* (1835), nro 13:1, 44–64. *Pisma i bumagi Petra Velikogo 1710. Pisma i bumagi Imperatora Petra Velikogo: ânvar – dekabr 1710 goda*. Leningrad: Akademiâ Nauk SSSR, 1956.
- Pleštšeev, Sergej I. (1792)**, *Survey of the Russian Empire: According to its present newly regulated state, divided into different governments*, transl. J. Smirnov. London: J. Debrett. “Poezdka na Imatru”. *Russki Zritel’* (1830), nro 21–22. *Političeski Žurnal* (1793), nro 8. *Sbornik Imperatorskago Russkago Istoričeskago Obšestva* (1875), nro 15. St. Petersburg: Imperial Russian Historical Society.

- Somov, Orest (1829)**, “Četyre dnâ v Finlândii”. *Severnaâ Pčela* (1829), nro 111, nro 112.
- Somov, Orest (1830)**, “Četyre dnâ v Finlândii”. *Literaturnaâ Gazeta* (1830), nro 34, nro 35, nro 36.
- Usov, Stepan M. (1827)**, “Poezdka v Vyborge”. *Severnaâ Pčela* (1827), nro 57.
- Vigel, Filipp V. (1892)**, “Zapiski Filippa Filipovič Vigelâ”. *Russki Arhiv* 3, 162–169.
- Vinogradskaâ [Kern], Anna A. P. (1864)**, “Otryvok iz zapisok. Vospominaniâ o Puškine, Delvige i Glinke”, *Semeinye Večera* (1864), nro 10, 679–694.

Tutkimuskirjallisuus

- Berelowitch, Wladimir (2007)**, La ville russe dans l’histoire. *Les sites de la mémoire russe*, ed. G. Nivat. Paris: Fayard, 63–81.
- Brower, Daniel R. (1990)**, *The Russian City between Tradition and Modernity, 1850–1900*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Dodero, Maria Luisa (2007)**, Na granitse imperii: usadba Monrepo. *Eighteenth-Century Russia, Society, Culture, Economy: Papers from the VII International Conference of the Study Group on Eighteenth-Century Russia*, ed. R. Bartlett & G. Lehmann-Carli. Berlin: Lit. Verlag, 333–340.
- Einonen, Piia (2013)**, Venäläiset Viipurissa: kielellisiä, kansallisia ja kulttuurisia ristiriitoja 1800-luvun alkupuolella. *Monikulttuurisuuden aika Viipurissa*, toim. Pentti Paavolainen & Sanna Supponen. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 17. Helsinki: VSKS, 34–51.
- Gorlin, Michel (1939)**, La Chronique de Joachim. *Revue des Etudes Slaves* 19:1, 40–51.
- Jussila, Osmo (1969)**, *Suomen perustuslait venäläisten ja suomalaisten tulkintojen mukaan 1809–1863*. Helsinki: SHS.
- Kappeler, Andreas (2001)**, *The Russian Empire: A Multiethnic History*, transl. A. Clayton. Harlow: Pearson.
- Karonen, Petri (2013a)**, Jaetun alueen talouselämä. *Viipurin läänin historia IV Vanhan Suomen aika*, toim. Yrjö Kaukiainen, Risto Marjomaa & Jouko Nurmiainen. Joensuu: Karjalaisen kulttuurin edistämisseätiö, Karjalan Kirjapaino Oy, 68–107.
- Katajala, Kimmo (2012)**, From conflict to cooperation: paradigm changes in Finnish research into the history of Karelia and the eastern border. *Imagined, Negotiated, Remembered. Constructing European Borders and Borderlands*. Berlin: Lit Verlag, 87–118.
- Kauppi, Ulla-Riitta & Miltšik, Mihail (1993)**, *Viipuri Vanhan Suomen pääkaupunki*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 593. Helsinki: SKS.
- Klinge, Matti (1993)**, Viipurin kulttuuritraditiosta. *Ikuinen Viipuri. Ajankuvia seitsemältä vuosisadalta*. Helsinki: Otava, 33–54.
- Knapas, Rainer (1993)**, Viipuri – vanha ruotsalainen, venäläinen ja suomalainen kaupunki. *Ikuinen Viipuri. Ajankuvia seitsemältä vuosisadalta*. Helsinki: Otava, 9–32.
- Knapas, Rainer (2003)**, *Monrepos. Ludwig Heinrich Nicolay och hans värld i 1700-talets ryska Finland*. Stockholm: Atlantis.
- Korhonen, Keijo (1967)**, *Autonomous Finland in the Political Thought of Nineteenth-Century Russia*. Turku: Turun Yliopisto.
- Kotilaine, Jarmo (2005)**, *Russia’s foreign trade and economic expansion in the seventeenth century*. Brill: Leiden.
- Kuujo, Erkki (1982)**, “Viborg – en urgammal rysk stad” – Karelens förflutna ur sovjetisk synvinkel. *Historisk Tidskrift för Finland* (1982), 1, 137–140.
- Lurcock, Tony (2010)**, “Not so Barren or Uncultivated’: *British Travellers in Finland 1760–1830*. London: CB Editions.
- Mazon, André (1944)**, Catherine II, historienne de la Russie médiévale. *Compte-rendus des séances de l’Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* 88:4, 458–472.

- Minard-Törmänen, Nathanaëlle (2016)**, *An Imperial Idyll. Finland in Russian Travelogues (1810–1860)*. Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten.
- Novgorodskaa pervaâ letopis staršego i mladšego izvodov* (1950). Moskva, Leningrad: Akademiâ Nauk SSSR.
- Novoselova, Zinaida (2012)**, *Suvorov i Kutuzov v russkoj Finlândii (Vyborgskoj gubernii)*. St. Petersburg: Centre for the Preservation of Cultural Heritage.
- Paaskoski, Jyrki (2013a)**, Vakiintuvat olot. *Viipurin läänin historia IV Vanhan Suomen aika*, toim. Yrjö Kaukiainen, Risto Marjomaa & Jouko Nurmiainen. Joensuu: Karjalaisen kulttuurin edistämssäätiö, Karjalan Kirjapaino Oy, 43–67.
- Paaskoski, Jyrki (2013b)**, Katariina II:n aluehallintoreformi. *Viipurin läänin historia IV Vanhan Suomen aika*, toim. Yrjö Kaukiainen, Risto Marjomaa & Jouko Nurmiainen. Joensuu: Karjalaisen kulttuurin edistämssäätiö, Karjalan Kirjapaino Oy, 286–309.
- Plagne, Nicolas (2010)**, Médiatisation et théâtralisation des origines russes sous la Grande Catherine. L’histoire au service de l’idéologie impériale? *Revue des études slaves* 81:4, 425–450.
- Riasanovsky, Nicholas V. (1985)**, *The Image of Peter the Great in Russian History and Thought*. Oxford: Oxford University Press.
- Ruuth, J. W. & Kuujo, Erkki (1975)**, *Viipurin kaupungin historia III. Vuodet 1710–1812*. Helsinki: Torkkelin säätiö.
- Šaskolski, Igor P. (1958)**, “Opisanie treh putei” Afanasija Holmogorskogo. *Trudy Otdela drevnerusskoj literatury*, XIV. St. Petersburg: Institut russkoj literatury Rossijskoj akademii nauk, 457–460.
- Schweitzer, Robert (2013)**, Saksalainen Viipuri. *Monikulttuurisuuden aika Viipurissa*, toim. Pentti Paavolainen & Sanna Supponen. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 17. Helsinki: VSKS, 12–33. (<http://vsks.onsight.fi/wp-content/uploads/2011/12/Toimite-17.pdf>, luettu 18.9.2017).
- Solomeštš, Ilja (2009)**, Gagarinin Suomesta Ordinin Suomeen: tie “Suomen kysymykseen”. *Monikasvoinen Suomi: venäläisten mielikuvia Suomesta ja suomalaisista*, toim. O. Iljuha, A. Tsamutali & T. Vihavainen. Helsinki: Edita, 184–194.
- Sozaev, Eduard & Tredrea, John (2010)**, *Russian Warships in the Age of Sail 1696–1860: Design, Construction, Careers and Fates*. Barnsley: Seaforth Publishing.
- Spasski, Ivan G. & Štšukina, Evgenija S. (1974)**, *Medals and coins of the Age of Peter the Great*. Leningrad: Avrora.
- Tandefelt, Marika (2002)**, *Viborgs fyra språk under sju sekel*. Esbo: Schildts.
- Vituhnovskaja, Marina (2009)**, Kapinoiva rajamaa vai malliyhteiskunta? 1800-luvun loppupuoliskon ja 1900-luvun alun Suomi Venäjän konservatiivien ja liberaalien silmin. *Monikasvoinen Suomi: venäläisten mielikuvia Suomesta ja suomalaisista*, toim. O. Iljuha, A. Tsamutali & T. Vihavainen. Helsinki: Edita, 90–144.
- Wolff, Charlotta (2014)**, Kaupunkien kulttuuri- ja seurapiirielämä, *Viipurin läänin historia V: Autonomisen Suomen rajamaa*, toim. Yrjö Kaukiainen, Risto Marjomaa & Jouko Nurmiainen. Joensuu: Karjalaisen kulttuurin edistämssäätiö, Karjalan kirjapaino, 350–375.
- Wortman, Richard S. (2006)**, *Scenarios of Power. Myth and Ceremony in Russian Monarchy from Peter the Great to the Abdication of Nicolas II*. Princeton: Princeton University Press.
- Åström, Sven-Erik (1978)**, Foreign trade and forest use in Northeastern Europe, *Natural Resources in European History: A Conference Report*, ed. W. N. Parker & A. Maczak. Washington: Resources for the Future, 43–64.